

Қарашева Ж.Т.¹, Омарова А.Б.²

¹PhD докторанты, e-mail: zari-82@mail.ru

²заң ғылымдарының кандидаты, доцент, e-mail: omar_17@mail.ru
әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Қазақстан, Алматы қ.

АҚЫЛЫ ҚЫЗМЕТ КӨРСЕТУ ШАРТЫНЫҢ ҚАЛЫПТАСУ НЕГІЗДЕРІ

Бұл мақалада ақылы қызмет көрсету шартының қалыптастыру негіздерін қарастырады. Жұмыстың мақсаты ақылы қызмет көрсету шартын анықтау және даму заңдылықтарын қарастыру; ақылы қызметтің даму кезеңін айқындау; ақылы қызмет көрсету шартының ерекшеліктерін анықтау. Мақаланың өзектілігі мынадай факторларға байланысты: Қазақстан Республикасы тәуелсіздік алғаннан кейін азаматтық кодекстің жалпы бөлімі 1994 жылы алғаш рет қабылданып, содан 1998 жылы арнайы бөлімі қабылданды, осыған қатысты ақылы қызмет көрсету шартын толық өзге құқықтық шарттан өзгешелігін қарастыру болып табылады. Қазіргі таңда, міндеттемемен ақылы қызмет көрсету шарттарының ерекшеліктерін анықтау және ұқсастығын қарастыру, олардың түрлерін ажырату болып табылады. Сол уақыттағы келісімнің ерекшеліктерінің бірі – экономикалық нәтижеге назар аудару. Қызмет көрсету шарты осы мүмкіндіктен айырылды. Жалдау шартының пәні ретінде бір жағынан еңбек және оның нәтижесі болса, ал екінші жағынан жалдау материалдық нәтижені талап етпеуі болып табылады. Ақылы қызмет көрсету туралы тараптар мердігер және тапсырыс беруші болып табылады. Азаматтардың да, сондай-ақ заңды тұлғалардың да өздерінің іс-әрекеттерінде әрекет ете алады, себебі мақалада келісімшарт тараптары бойынша ешқандай шектеулер жоқ.

Түйін сөздер: қызмет, ақылы қызмет көрсету шарты, міндеттеме, келісімшарт, еңбек, тапсырыс беруші, орындаушы.

Karashева Zh.T.¹, Omarova A.B.²

¹doctoral student of the faculty of law, e-mail: zari-82@mail.ru

²candidate of law, associate Professor, e-mail: omar_17@mail.ru
Al-Farabi Kazakh national University, Kazakhstan, Almaty

Legal support of the contract for paid services

Legal support of the contract of paid rendering of services This article discusses the basis of the formation of the contract for the provision of paid services. The purpose of the work is to determine the conditions for the provision of paid services and to consider the laws of development; to determine the stage of development of paid services; to determine the features of the contract for the provision of paid services. The relevance of the article is due to the following factors: after the Republic of Kazakhstan gained independence, the General part of the Civil code was first adopted in 1994, after which a special part was adopted in 1998. Currently, the obligation is to determine the characteristics and similarities of contracts for the provision of paid services, the distinction of their types. One of the features of the agreement at that time is the emphasis on economic effect. The service agreement is deprived of this possibility. Thus, at the conclusion of public procurement contracts as a result of procurement by the method of request for quotations, the procurement organizer is obliged to request from the supplier a notarized copy of the license, if the licensed activity is purchased under the public procurement contract. The parties on the provision of paid services are the contractor and the customer. Both citizens and legal entities can act in their actions, since there are no restrictions on the parties to the contract in the article.

Key words: services, contract for the provision of paid services, obligation, contract, labor, customer, contractor.

Қарашева Ж.Т.¹, Омарова А.Б.²

¹докторант юридического факультета, e-mail: zari-82@mail.ru

²кандидат юридических наук, доцент, e-mail: omar_17@mail.ru

Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Казахстан, г. Алматы

Основания формирования договора об оказании возмездных услуг

В данной статье рассматриваются основы формирования договора об оказании платных услуг. Целью работы является определение условий оказания платных услуг и рассмотрение закономерностей развития; определение стадии развития платных услуг; определение особенностей договора оказания платных услуг. Актуальность статьи обусловлена следующими факторами: после обретения Республикой Казахстан независимости общая часть Гражданского кодекса была впервые принята в 1994 году, после чего в 1998 году была принята специальная часть. В настоящее время обязательством является определение особенностей и сходства договоров на оказание платных услуг, различение их видов. Одной из особенностей соглашения в то время является акцент на экономическом эффекте. Договор оказания услуг лишен этой возможности. Таким образом, при заключении договоров о государственных закупках в результате проведенных закупок способом запроса ценовых предложений организатор закупок обязан запросить у поставщика нотариально заверенную копию лицензии, если по договору о государственных закупках приобретается лицензируемый вид деятельности. Стороны об оказании платных услуг являются подрядчиком и заказчиком. Как граждане, так и юридические лица могут действовать в своих действиях, так как в статье нет никаких ограничений по сторонам контракта.

Ключевые слова: услуга, возмездное оказание услуг, обязательство, договор, труд, заказчик, исполнитель.

Кіріспе

Бұл мақалада ақылы қызмет көрсету шартының қалыптастыру негіздерін қарастырады. Адам құқықтары мен бостандықтары әркімге тумысынан жазылған, олар абсолютті деп танылады, олардан ешкім айыра алмайды, заңдар мен өзге де нормативтік құқықтық актілердің мазмұны мен қолданылуы осыған қарай анықталады (<http://adilet.zan.kz>, 6бап). Жалпы қызмет көрсетулер – әлеуметтік қатынастардың ең көне түрлерінің бірі. Бұған дәлел ретінде Рим империясында жұмысқа орналасу, жалдау, келісім шартқа айналған жұмыс орындарын жалға алу (жұмысқа қабылдау қызметтері) және локаустардың қызметі туралы келісім-шарттар жасалынған деп қарастырылған. Рим империясында *locatio-conductio operas* (жұмысты жалдау, мердігерлік болып табылатын) және *locatio-conductio operam* (жалдау қызметі) деген ұғымдар қалыптасқан. Рим заңы бойынша қызметтерді ұсыну, ақылы қызмет көрсетуі «*locatio-conductio operatum*» операсы деп аталды, жұмыс күшін және рухани игіліктерді қанағаттандыруына байланысты бөлінді (Асназий С.И., 1926: 64). Ресейде жалпы қызмет көрсету ұзақ мерзімді құқықтық реттеу саласынан тыс болды. Осылайша, 1922 және 1964 жылдардағы РСФСР Азаматтық кодексінде, сондай-ақ 1961 және 1991 жылдардағы Азаматтық заңнама негіздері

ақылы қызмет көрсетуге арналған келісімшарт болмады (Аскназий С.И., 1926 : 58). Алайда, қоғамның дамуының саяси және экономикалық бағыттарындағы өзгерістер жаңа құқықтық қатынастардың пайда болуына негіз болды. Атап айтқанда, Қазақстан Республикасының Конституциясы қызмет түрлерін ерекше қызмет түрі ретінде қарастырды (8 және 74 баптар). Соңында, Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексінің бірінші бөлігін қабылдаумен заңнамалық қызметтің заңдық құбылысын заңдық құзыреттілікке байланысты жаңа лауазымы көрсетілді және тиісінше өтемді қызметтердің өзара байланысы көрсетті.

Сол уақыттағы келісімнің ерекшеліктерінің бірі – экономикалық нәтижеге назар аудару. Қызмет көрсету шарты осы мүмкіндіктен айырылды. Жалдау шартының пәні ретінде бір жағынан еңбек және оның нәтижесі болса, ал екінші жағынан жалдау материалдық нәтижені талап етпеуі болып табылады. Бұл тәртіп өте көп уақытқа дейін, яғни 17 ғасырдың соңына дейін, сондықтан патшаның кезеңінде жұмысқа орналасу туралы заңнамалар жоқ еді.

Бұл негізінен XIX ғасырдың аяғына дейін Ресейдегі крепостін сақтауға байланысты болды (Красавчиков О.А., 1960: 28). Ауылдық жерлерде еркін еңбек нарығы жоқ еді. Дегенмен, капитализмнің құлдырауымен елде капиталистік экономиканың өркендеуі басталды. Халықтың

көпшілігі экономикалық тұрғыдан тәуелді болғандықтан, олардың жұмысын біреудің экономикасына жұмсауға мәжбүр еді. Содан соң еңбек нарығы қалыптасты. Мұндай жағдайда еңбекке тартудың құқықтық механизмі қажет еді. Мұндай механизм «техникалық тұрғыдан еңбек келісім шарттары» болды, әйтпесе қызметкерлер мен жұмыскерлерді жалдау туралы шарттар жасалды. Оларды қызмет көрсету үшін қазіргі заманғы шарттың прототипі деп санауға болады. Ресейде жалақы бойынша еңбек тақырыбын дамыта бастаған алғашқы азаматтар арасында М. Агарковтың С. Тал, А. Гуляевтың және т.б. крестьяндарды босату арқылы жұмыспен қамтудың дәлелдігін анықтау қажет болды. Осы саладағы негізгі нормативтік акт Ресей Империясының Заңдар Кодексі болды, бастапқыда Заңнама кодексінде «Келісімдер бойынша жеке міндеттемелер туралы» ереже қамтылған. Кодекстің төртінші бөлімінде «Жеке жалдау туралы» және «Сенімхат туралы» екі бөлімдері бар еді.

XX ғасырдың 70-жылдарынан бастап азаматтық-құқықтық доктринада қызметтердің сипаты туралы пікірталастар орын алғанына қарамастан, «қызметтердің» заңды және бірыңғай доктриналық тұжырымдамасы әлі де жоқ. Соңғы жылдары азаматтық заңнамаларында ақылы қызмет шартын қамтамасыз етуіне байланысты жаңа түрлері қалыптасты, яғни бұрынғы отандық құқықтық жүйесіне беймәлім. Ресей құқығында «қызмет» ұғымына әр түрлі көзқарастар ғалымдарда және тәжірибеде орын алды. Ресей Федерациясының Азаматтық кодексінің қабылдануына дейін азаматтық тұлғалардың қызметтердің азаматтық сипатына қатысты пікірлері айтарлықтай ерекшеленді. Олардың көпшілігі (Н.А. Баринов, А.А. Кабалкин, В.П. Мозолин, Э.Л. Плом, А.Е. Шерстобитов) бірінші кезекте азаматтардың қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін қызмет ретінде қарастырды. Соның ішінде, өзге де ғалымдары (Ю.Х. Қалмыков, Е.Н. Романова) екі жалпы ұстанымымен бөлісетін «қызметтер» ұғымы тек азаматтардың қатысуымен ғана емес, социалистік ұйымдардың қатысуымен де меншік қатынастарын қамтиды деп көрсетілген. О.С. Иоффе және Е.Шешенин қызметтерді түбегейлі өзгеше ұстанды, олар қызметтерді көрсету бойынша міндеттердің нысаны ретінде қарастырды (Иоффе О.С., 1996:34).

Ең кең таралған қызмет түріне анықтама ұсынған ғалым – Ю.Х. Қалмыков: «Объектілерді құруға немесе міндеттеме қатынасы бойын-

ша контрагенттің пайдасын қамтамасыз етуге бағытталған құқықтық қатынастар» – деп санаған (Агарков М.М., 1950: 56). Тиісінше, ол өзінің заңды сипатындағы кез келген келісім-шартты, ол жеңілдетілген шарттармен немесе уәкілетті тұлға үшін қолайлы жағдай жасау мақсатында жасалатын кез келген келісімшартты: үй жалдау шартын, несиеге бөлшек сатуды және т.б. көрсетеді. Мұндай көзқараспен «қызмет көрсету бойынша міндеттемелер» термині осы тұжырымдаманы бұзатын көптеген кең ауқымды міндеттемелерді қамтиды.

Орыс тілінде «қызмет» термині көмекке, басқа адамға пайда әкелуге немесе біреудің қажеттіліктері мен қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін орындалатын әрекетті білдіреді.

Қызметкерлерді жұмысқа тарту немесе жұмысқа орналастыру Ресейде бұрыннан белгілі болған құбылыс. Ақылы қызмет көрсету нысаны – материалдық нысаны жоқ еңбек нәтижесі болып табылатын қызмет.

Бұл келісімшарттың басым түрі – тұрғын үйге кіру деп қараған. Мұндай мәмілелерді жасасудың себебі өте мұқтаждық немесе қарыз болу деп түсіндірген. Қызметтерді көрсету бойынша міндеттемелер шарттық міндеттемелер тобына енгізілген. Бұл міндеттемелерге мыналар жатады: тасымалдау, экспедиторлық қызмет, несие, сақтандыру, комиссия, агенттік қызметтер, активтерді басқару, ақылы қызметтер. Ресейдің революцияға дейінгі азаматтық құқықтарында, жалпы ереже ретінде ақылы қызмет көрсету бойынша міндеттемелерді бөлу орындалмады.

Осылайша, Г.Ф. Шершеневич, келісімшарттарды олардың мақсатына сәйкес жіктеуді ұсынып, басқа адамдардың қызметтерін пайдалану туралы келісімдер жасады. Кеңес дәуірінің заң әдебиеттерінде үлкен ғалымдар тобы арнайы тәуелсіз міндеттіліктің қажеттілігін негіздеп жалдау, жеке жұмысқа тарту, қызметтерді күшейту, тасымалдау, сенімхат, комиссия, багаж, қызмет көрсету түрлерін негіздеді. Сонымен бірге, осы міндеттемелердің құқықтық сипаты мен олардың түрлері туралы бірыңғай идеялар болмады. Қызметтің материалдық емес сипатына сүйене отырып, М. Брагинский келісімшарттық келісімдердің тақырыбы мердігерлік шарттың пәні ретінде қызметтің нәтижесі болып табылады, ал міндеттемені орындау кезінде қызмет көрсету бұл қызметтің нәтижесі орындаушымен заттарға тәуелді емес (Брагинский, 1997 а: 111).

Басқа көзқарас бойынша, кез келген төленген келісімшарт бойынша бір контрагент қызметіне және оның сыйақысын екіншісіне

төлей алады. М.И Брагинский шарттың түрлерін бөлді және жеткізілімнің соңғы түріне, энергия мен газ жеткізіліміне және т.б. қызмет көрсетуге арналған жұмыстарды және келісімшарттарды жасау келісімшарттары бойынша келісімшарттарды бөлуді ұсынды. Басқа ғалымдар қызмет көрсету туралы шартты жеке бөлудің қажеті жоқ деп санады (Брагинский, 1967 б: 89). Қызмет көрсету заттық нысан сипатына ие болатын және тұтынылу құны еңбектің заттық өнімінен өзгеше түрде нақты еңбектің пайдалы нәтижесінен көрініс табатын арнайы еңбек нәтижесі.

Дәрігер, мұғалім, актер, шаштараз, т.б. көрсететін қызмет осындай еңбек өніміне жатады. Олардың еңбегімен сатып алу және сату нысаны, тұтыну заты бола алатын бейзаттық нысандағы белгілі бір өнім өндіріледі. Алайда қызмет көрсету ұрлана алмайды, бірақ оны өндіру мен тұтыну үдерісі уақыт жағынан үйлес келеді. Қызмет көрсету бейматериалдық (жаттықтырушылардың, заңгерлердің, актерлердің, банк қызметкерлерінің, т.б.) және материалдық қызмет көрсету (тұрмыстық техниканы жөндеу, жеке тапсырыспен киім тігу, т.б.) түрлеріне бөлінеді. Материалдық қызмет көрсету жағдайында материалдық зат өндіріс нәтижесі және тұтыну нысаны болып табылады. Қызмет көрсету аясының ілгерілеуі үшін іргелі негізі болып табылатын материалдық өндірістің дамуы, сондай-ақ қызмет көрсету аясындағы еңбек бөлінісі қызмет көрсету түрлерін кенейте түседі. Қызмет көрсету мазмұнына қарай жеке адамға үйде қызмет көрсету (аспаздар, үй қызметшілері, т.б.) жаңа бұйымдар жасайтын Қызмет көрсету (халықтың жеке тапсырыстары бойынша тұрғын үйлер салу, киім-кешекті не аяқ киімді жеке-дара тапсырыс бойынша тігу, т.б.), бұрын пайдаланылған тауарлардың тұтынылу қасиетін қалпына келтіру (тұрғын үйлерді, тұрмыстық техниканы, т.б. жөндеу), зияткерлік қызмет көрсету (жаттықтырушылық, жарнама, т.б.) білім беру, денсаулық сақтау, мәдениет аясындағы қызмет көрсету, көлік, пошта телекоммуникация көрсететін қызмет, банктер мен сақтандыру қоғамдарының қызмет көрсетуі, сауықтыру мекемелерінің, қоғамдық тамақтандыру кәсіпорындарының қызмет көрсетуі түрлеріне жіктеледі (Бессмертный А.Г., 1980: 64). Тұтынушы үшін қоғамдық тұтыну қорларын бөлу тұрғысынан қызмет көрсету ақылы (Қызмет көрсетуге тұтынушы ақы төлейтін) және ақысыз (бюджеттік қаражат есебінен көрсетілетін) қызмет көрсету түрлеріне бөлінеді.

Негізгі бөлім

Қызмет көрсету өндірістік қатынастардың сипатына қарай түрлі әлеуметтік экономикалық нысанда болуы мүмкін. Тауар ретінде қызмет көрсету екі жақты құрылымға ие болады: арнайы тұтыну құны (нақты еңбектің пайдалы нәтижесі) мен құн (қызмет көрсетудегі қоғамдық қажетті еңбек) сипатында көрініс табады. Демек, қызмет көрсету аясы өзінің тіршілік етуі мен дамуына қажетті қорды өзі ғана ұдайы өндіреді, ал осы аяға жұмсалған еңбек қызмет көрсету өндірісіне қатысушылар табысының көзі болып табылады, бірақ ол материалдық өндірісте жасалған құнды. Қызмет көрсету аясының пайдасына қайта бөлу нәтижесі болып табылмайды. Қоғамдық еңбек бөлінісі құрылымында қызмет көрсету аясы экономиканың «бірінші» секторына жататын ауыл шаруашылығы мен «екінші» секторына жататын өнеркәсіптен өзгеше түрде заттай тауарлар сияқты жалпы ұлттық өнім мен ұлттық табыстың құрамына кіреді. Қоғамдық өндіріс жүйесіндегі қызмет көрсету аясының үлесі елдің экономикалық дамуы деңгейінің өзіндік көрсеткіші болып табылады (Алексеев С.С., 1970: 45).

Қызмет көрсету шарты осы мүмкіндіктен айырылды. Бұл мәселе еңбек және оның нәтижесі болып табылатын «жалдау» туралы шарт, ал екінші жағынан, материалдың нәтижесінен айырмашылығы жоқ «еңбек» болып табылатын қызмет көрсету туралы шарт болды. Қызмет көрсету туралы шарт бойынша мердігер тапсырыс берушінің тапсырмасы бойынша қызметтерді көрсетуді (белгілі бір іс-әрекеттерді орындау немесе белгілі бір шараларды орындау) жүзеге асырады және тапсырыс беруші осы қызметтер үшін ақы төлеуге міндеттенеді (Азаматтық кодекстің 779-бабы). Ақпараттық қызметтер, оқыту қызметтері, туристік қызметтер және басқалар. Жалпы олардың құқықтық сипаттамасы болып табылады (Сулейменов А.П., 2000: 56):

- конценсуалды;
- қайтарымды;
- екі жақты;
- жұмыстың сапасы;

Тараптары – орындаушы және тапсырыс беруші болып табылады. Қазақстан Республикасының 1999 жылғы Азаматтық кодексінің (Арнайы бөлімі) қабылдағанға дейін қызметтерді ұсыну келісімшарт бостандығы немесе заңның ұқсастығы негізінде реттелді. Тараптардың ақылы қызмет көрсету бойынша құқықтық қатынастары Қазақстан Республикасы Азаматтық кодексінің 33-тарауының

683-687-баптарының, сондай-ақ қызметтер нарығының нақты саласында нормативтік құқықтық актілердің ережелерімен реттеледі. Азаматтық кодекстің (616-639-баптарында) сондай-ақ Азаматтық кодекстің (640-650-бабы 616-639-баптарында) көзделген келісімшарттар туралы жалпы ережелер, егер олар Азаматтық кодекс нормаларына, ақылы қызмет көрсетуге арналған арнайы стандарттарға қайшы келмейтін болса және осы құқықтық қатынастардың осы түріне қолданылады. Жеке кәсіпкерлікті дамытудағы шарттық қатынастардың аталған түрі шаруашылық жүргізуші субъектілермен жасалған келісімшарттар арасында маңызды орын алады. Қызметтерді ақылы көрсету шарт бойынша Азаматтық кодексінің 683-тармағына сәйкес орындаушыға (белгілі бір іс-әрекеттерді орындау немесе белгілі бір қызметті жүзеге асыру үшін) қызметтерін қамтамасыз ету үшін тапсырыс беруші міндеттенеді және клиенттерге Азаматтық кодексінің 683 тармағына сәйкес ережелерімен реттеледі ақылы қызметтер келісім түрлерін ұсынады төлеуге келіседі. Бұл, келісім-шарттар байланыс қызметтерін, медициналық, ветеринарлық, аудиторлық, кеңестік, ақпараттық қызметтер, оқыту қызметтерін, туристік қызметтер мен басқа да, 32-тарауында көзделген келісім-шарттар бойынша көрсетілетін қызметтерді қоспағанда, ҚР Азаматтық кодексінің 34, 35, 39, 41, 43-баптарын қамтиды. Заңға сәйкес, егер келісім-шарт бойынша өзгеше көзделмесе, орындаушы қызметтерді жеке өзі көрсетуге міндетті. Өз кезегінде, Тапсырыс беруші ақылы қызмет көрсету туралы келісімде көрсетілген шарттарда және шарттарда оған көрсетілген қызметтер үшін ақы төлеуге міндетті. Осы шарттың тараптары мердігер және тапсырыс беруші болып табылады, ал жеке және заңды тұлғалар мердігер ретінде әрекет ете алады. Алайда, кейбір жағдайларда мердігерге арнайы рұқсаттың болуы, білім беру, медициналық қызмет көрсету немесе адвокаттың қызметтері, нотариус және т.б. сияқты қызметтерді ұсынуға лицензия сияқты қосымша талаптар қойылуы мүмкін. Сонымен қатар, жекелеген заңнамаға орындаушыға қосымша талаптар қойылуы мүмкін. Мысалы, мемлекеттік сатып алу туралы заңнамада әлеуметті өнім беруші кәсіпкерлік қызметпен айналысатын жеке тұлға болуы мүмкін деп анықталады. Кәсіпкерлік субъектісі болып табылмайтын тұлға жеткізуші бола алады, егер тұтынушылар осындай жеке тұлғаға жеке меншік құқығына ие үй сатып алса ғана. Осылайша, субъектінің қатысуымен жасалған арнайы

нормативтік құқықтық актілермен белгіленген талаптарға сәйкес келмейтін қызметтерді өтемді төлеу туралы мәміле заңнама талаптарына сәйкес келмеген немесе қажетті лицензияны алмай-ақ жүзеге асырылған деп танылуы мүмкін. Ақылы қызмет көрсету шарты мердігер келісімшарт бойынша жүзеге асырылатын белгілі бір іс-әрекеттер болып табылады және ақылы қызмет көрсету келісімшартының нысаны орындалатын жұмыстың материалданған нәтижесі ретінде анықталған келісімшарт нысанынан ерекшеленетін айғақ көрінісі жоқ – салынған ғимарат, арнайы киім, аналитикалық қағаз немесе сандық медиа бойынша есеп беру және т.б. Осыған орай, шартты орындау кезінде екі жақты даулы жағдайларды болдырмау үшін, ұсынылатын қызмет көрсетудің шарттары, көрсетілетін қызметтің сапа критерийлері, көрсетілген қызметтерді қабылдау және тиісті актілерге қол қою тәртібі, тапсырыс берушінің негізсіз бас тартуының салдары қолданыстағы біржақты қабылдау актісі ретінде тану, клиенттің мұндай әрекетке қол қоюдан негізсіз бас тартуы және т.б. Осылайша, қызметтерді ақылы қызмет көрсетуге арналған келісімшарттардың орындалуымен байланысты ең жиі кездесетін заңды даулар, көрсетілетін қызметтерге ақы төлеуді қалпына келтіруге қатысты талап болып табылады. Қызмет көрсетулерді қабылдау актісі мердігер мен тапсырыс беруші арасында қандай да бір себептермен немесе басқа себептермен, шарт бойынша қабылданған міндеттемелерді бұзған жағдайда, соттар, әдетте, орындаушылардан талап етілген қызметтерге берешекті қайтару туралы талаптарды қанағаттандырады, кешіктіру үшін айыппұлдар. Өтемақы төленген азаматтық-құқықтық келісімшарттардың басым көпшілігімен қатар өтемақы қызметтері туралы шарттың жалғыз шарты болып табылады. Егер шарт бойынша қызмет көрсету туралы шартта ешқандай ереже болмаса немесе тараптар өздерінің мәселесі бойынша келісімге келе алмаса, шарт жасалмады деп есептеледі. Ақылы қызмет көрсету шарты мердігердің белгілі бір іс-әрекеттерінің орындалуы немесе белгілі бір қызметтің орындалуы болып табылады (Танчук И.А., 1970: 42). Осылайша, қаралған шарт бойынша орындалатын зат ретінде тапсырыс беруші белгілі бір іс-әрекеттерді орындаушының орындауы немесе оның белгілі бір қызметін жүзеге асыруы туралы пайдалы нәтиже. Келісімшарт бойынша тапсырыс беруші алған пайдалы нәтиже материалдық емес болып табылады және келісімшартқа

қарағанда жаңа нәрсенің пайда болуымен немесе бұрыннан бар тұтынушылық қасиеттердің өзгеруінен (жақсаруынан) көрінбейді. Қызмет көрсетудің өтемділігі туралы келісімшарттың нысаны мердігердің белгілі бір іс-әрекеттердің немесе белгілі бір тұтынушыға қатысты белгілі бір қызметтің орындалуын әрдайым атқаратындығына байланысты оның ең маңызды сипаттамасы ұсынылатын қызметтердің сапасы болып табылады.

Ақылы қызмет көрсету шарты бойынша орындалатын субъектінің сапасына қойылатын талаптар келісім-шарт келісіндегідей ережелермен анықталады. Сәйкес РФ Азаматтық кодексінің 721-бабына сәйкес, мердігер ұсынатын қызмет сапасы, яғни ол қол жеткізген нәтиже, ақылы қызмет көрсету шартының талаптарына сәйкес келуі тиіс, ал шарттың болмауы немесе толық емес шарттары бойынша, әдетте тиісті түрдегі қызметтерге жүктелген талаптар. Заңда, өзге де нормативтік құқықтық актілерде осы келісім-шартта көзделген қызмет нәтижесінде алынған нәтиженің сапасына қойылатын міндетті талаптар көзделуі мүмкін. Бұл жағдайда кәсіпкер ретінде әрекет ететін мердігер көрсетілген міндетті талаптарды сақтай отырып, қызмет көрсетуге міндетті. Келісім-шартта көрсетілетін қызмет нәтижесінің сапасы заңмен, яғни заңмен, өзге де нормативтік-құқықтық актілермен немесе іскерлік тәжірибелермен, сондай-ақ келісім-шартпен, яғни ақылы қызмет көрсету келісім-шарты бойынша қабылданған. Егер ақылы қызмет көрсету туралы келісімде өзгеше көзделмесе, сапа кепілдігі тұтастай көрсетілетін қызметтің нәтижесіне қолданылады. Қызметтің өтемі көрсетілу шартының тағы бір маңызды шарты – бұл мерзім болып табылады. Қызмет көрсету туралы келісімшарт бойынша осы шартқа қатысты келісім-шарт ережелерін де қолдануға болады. Сәйкес 708 Ресей Федерациясының Азаматтық кодексінің ережелеріне сәйкес қызметтерді өтемақы төлеу туралы шартқа, қызмет көрсетудің бастапқы және соңғы күндеріне, сондай-ақ тараптардың келісімі бойынша қызметтердің белгілі бір түрлерін (кезендерін) аяқтау мерзімдері көрсетілуі мүмкін. Келісімшартта көрсетілетін қызметтің бастапқы, түпкілікті және аралық мерзімін көрсететін қызметтерді көрсету үшін келісімшартпен қарастырылған жағдайларда және тәртіпте өзгерту мүмкін. Қызметтер санаты Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексінің бірінші бөлігінде (1, 2, 107, 128, 132, 138, 167, 397, 424, 426-баптар) заңдық рас-

тау алды. Бұл бірқатар құқықтық нормалардың негізі өнерді тануға тиіс (ҚР АҚ 128 бабы).

Дегенмен, мұндай қызметтердің нақты көрсетілуіне қарамастан, қызмет көрсету нашар көрсетілсе немесе мүлдем берілмеген немесе көрсетілмесе де, көрсетілу мерзімін бұза отырып, ақысыз клиенттер тұтынушыларға көрсетілетін қызметтерді қабылдау туралы куәлікке қол қоюдан бас тартқан жағдайлар бар. Клиент осы қызметті алуға қызығушылық жоғалтты немесе оны басқа орындаушыдан сатып алды. Мұндай жағдайларда орындаушы – қызмет сапасы толық және жеткілікті екендігін дәлелдеу ауыртпалығы бар талапкер жеткілікті мәселелері болып табылады келісім-шарт, мұндай растау талаптары тек екі жақтың қабылдау сертификат қызметтер қол қойған болуы мүмкін, егер осындай қызметтер көрсететін фактісін дәлелдеу тек сот арқылы жүзеге асырылады. Азаматтық кодекстің 663-бабының 4 тармағына сілтеме жасай отырып, заңға ұқсастықты пайдаланып, клиенттің қолы қойылмаған қызметтерді қабылдау туралы актімен сотқа көрсетілетін қызметтер үшін қарызды өтеу туралы талап қойылған кейбір орындаушылар, егер сотқа қол қоюға негіздеме болған біржақты акті деп тану көзделген болса сотпен танылған іс негізсіз. Республикамыздағы соттары Азаматтық кодекстің 663-бабы құрылыстық келісім-шарт бойынша құқықтық қатынастарды регламенттейтіндіктен және мұндай қызметтерді қасақана қамтамасыз ету туралы келісім-шарттарға қолданылмайтындықтан, осындай талаптарды қанағаттандырудан бас тартады. Жоғарыда айтылғандай, бұл позициялар ақталған, себебі жоғарыда айтылғандай, ақылы қызметтерді көрсету туралы келісімшарттың мәні құрылыс келісімшартының субъектісінен түбегейлі ерекшеленеді, себебі бұрынғы сотқа қызмет көрсету фактісін белгілеуге мүмкіндік бермейтін негізделген мәлімдеме жоқ, алайда, құрылыс шарты бойынша сот атқарушылық құжаттамада, жұмыс журналында расталған орындалатын жұмыстардың нәтижелерінен және қажет болған жағдайда қорытындыдан сот-құрылыс сараптамасы. Сол уақыттағы келісімнің ерекшеліктерінің бірі – экономикалық нәтижеге назар аудару (опус). Қызмет көрсету шарты осы мүмкіндіктен айырылды. Бұл мәселе еңбек және оның нәтижесі болып табылатын «жалдау» туралы шарт, ал екінші жағынан, материалдың нәтижесінен айырмашылығы жоқ «еңбек» болып табылатын қызмет көрсету туралы шарт болды. Ақылы қызмет көрсету туралы тараптар мердігер және тапсырыс беруші

болып табылады. Азаматтар да, заңды тұлғалар да өздерінің іс-әрекеттерінде әрекет ете алады, себебі мақалада келісімшарт тараптары бойынша шектеулер жоқ. Келісімшарт тараптары қызмет көрсетуші және қызмет алушысы деп аталады. Алайда, осы келісімшарттың ерекше субъективті құрамы заңмен немесе қызметтің сипатына байланысты болуы мүмкін. Қызмет көрсететін қызметтердің сипатына байланысты мердігерге белгілі талаптар қойылады. Мұндай талаптар, әдетте, белгілі бір қызмет түрлерін (мысалы, телекоммуникациялық қызметтер мен туристік қызметтерді ұсыну) беру тәртібін тікелей реттейтін арнайы заңдармен белгіленеді, арнайы заңдармен реттеледі. Шектеулер тек белгілі бір қызмет түрлерін тек заңды тұлғаларға немесе тиісті лицензияға ие болу құқығына ие болу құқығын беру арқылы шектелуі мүмкін. Мысалға, заңды тұлға тек телефон қызметтерін ұсыну туралы келісім бойынша орындаушы бола алады. Қызметтердің кейбір түрлерін орындау үшін лицензия қажет. Мысалы, медицина саласында, аудит және басқалар. Лицензия болмаған жағдайда, мұндай қызметті орындаушының жасаған келісімшарты өнер шегінде сотпен жарамсыз деп танылуы мүмкін. Азаматтық кодекстің 173-і. Бірақ, лицензияның болуы тапсырыс беруші мердігердің ұсынатын қызметтеріне қанағаттанатынына кепілдік бермейді. Қызмет көрсету бойынша міндеттемелерді орындау кезінде нәтиже мердігердің қызметінен ажырамайды, ал қызметтерді тұтыну процесі, әдетте, оларды беру кезінде, мердігердің жеке тұлғасы, оның жеке деректері, тәжірибесі, кәсіпқойлығы, білімі және т.б. жүзеге асырылады. Жалпы ереже ретінде Ресей Федерациясының Азаматтық кодексінің 780-і қызмет көрсету бойынша міндеттемелерді дербес орындау міндеттемесін көздейді. Сонымен бірге, қызмет көрсету бойынша міндеттеме жеке-сенім сипатына ие болмайды, өйткені тапсырыс беруші мен мердігер арасындағы жеке байланыс болмауы мүмкін (Сергеев Ю.К., 1998: 70). Ең бастысы, клиент осы қызметке қызығушылық танытпайды, бірақ осы маманның қызметінде. Мысалы, науқас танымал профессордан кеңес сұрайды, бірақ профессор өзінің көмекшісіне кеңес беруді тапсырады. Бұл кеңес беру сапасына қарамастан, тапсырыс беруші оның көмекшісінің емес, профессордың пікірімен қызықтырды. Жоспармен тығыз байланысты орындау, оның нәтижесі және ұсынылатын қызмет сапасы арқасында жеке орындау міндеті жалпы ереженің сипатына жатады (Новицкий И.Б., 1975: 91). Мысалы, халыққа

ақылы медициналық қызмет көрсету ережесі қызмет алушыны басқа маманның қызметтерін ұсынуын талап етуге құқылы. Міндеттемені үшінші тараптың орындау мүмкіндігіне рұқсат берілді, заңның басқа да нормативтік құқықтық актілердің, міндеттеменің талаптары борышқордың жеке қабылдаған міндеттемелерін орындауға міндеттемеген жағдайда, Ресей Федерациясының Азаматтық кодексінің 313-бабына сәйкес, ерекшеліктері шарт бойынша бекітілген жағдайларда ғана белгіленуі мүмкін. Қызмет көрсету шарты бойынша орындаушы белгілі бір әрекеттер жасауға немесе белгілі бір қызметті жүзеге асыруға міндеттенеді. Мысалы, байланыс, кино-бейне қызмет көрсету ұйымдарының, спорттық-сауықтыру және білім беру ұйымдарының қызметтері материалдық нәтиже қалдырмайды. Сонымен қатар, қызметтің бір түрінің шеңберінде іс-қимылдарды немесе іс-шараларды жүзеге асыру елеулі нәтижеге ие болуы мүмкін немесе мүмкін емес. Осылайша, стоматологиялық көмек көрсету бойынша медициналық қызметтер мұндай нәтижеге ие болуы мүмкін, бірақ терапиялық емдеу жоқ; туристік қызметтер аясында экскурсиялық қызметтер көрсетіледі, көліктік қызмет көрсетіледі, тамақтану және тұру қамтамасыз етіледі. Дегенмен, барлық қызметтер бір жалпы сипатқа ие – нәтиже материалдық іске асырылмайтын іс-әрекеттердің орындалуымен (берілген мысалдарға қолданылған – медициналық сараптама, экскурсияны ұйымдастыру) және оған біртұтас тұтастықты білдіреді. Демек, қызмет көрсету кезінде нәтиже «сатылады» емес, сонымен қатар оған әкелген әрекеттер. Ақылы қызмет көрсету туралы тараптар мердігер және тапсырыс беруші болып табылады. Азаматтардың да, сондай-ақ заңды тұлғалардың да өздерінің іс-әрекеттерінде әрекет ете алады, себебі мақалада келісімшарт тараптары бойынша ешқандай шектеулер жоқ. Алайда, осы келісімшарттың ерекше субъектілік құрамы заңмен немесе қызметтің сипатынан туындауы мүмкін. Осылайша, тек заңды тұлға тек телефон байланысы туралы келісімшарт бойынша аудиторлық келісім бойынша тапсырыс беруші бола алады. Ақылы қызмет көрсету шарты жария шарты болып табылады, өйткені коммерциялық ұйымдар кез келген адамдарға ақылы қызмет көрсетуге міндетті. Жария шарт ретінде азаматтар адамдарға ақпарат байланысы, медициналық, қонақ үй, туризм және ұқсас қызметтерге ақылы қызметтерін көрсету туралы келісім жасайды. Көптеген сервистік келісімшарттар тапсырыс берушімен

келісім-шартқа қосылу арқылы жасалады, оның шарттары мердігер тарапынан әзірленген нысандарда немесе басқа стандартты нысандарда анықталады. Нарықтық қатынастардың дамуы өндірістік емес саланың салаларын, атап айтқанда Денсаулық сақтау, білім саласын қоса алғанда, халық шаруашылығының барлық тіршілік әрекетін қамтып, осылайша оларды өтеулі беруді ұйымдастыру жағдайында заңнамалық бекітуді алдын ала анықтады. Азаматтық кодексте алғашқы рет қызметтер дербес құқық объектісі ретінде қарастырылады. АҚ II бөлімінің 39-тарауында заң шығарушы ақылы қызмет көрсетуге шарт бөлді (ҚР АҚ 39 тарау).

Қорытынды

Бұл мақаланы талдау азаматтық заңнамаға алғаш рет ақылы әлеуметтік сала қызметтерін көрсетуге арналған шарттар енгізілгенін көрсетеді. Алайда, қызмет көрсету шарттарының орналасу реттілігінде қандай да бір заңдылықтарды анықтау мүмкін емес. Заң әдебиетінде медициналық және білім

беру қызметінің, аудиторлық және туристік қызметтің және т. б. мәнін құқықтық бағалау критерийлерін анықтау әрекеттері жасалады. «Қызмет» ұғымының анықтамасы оған мұқтаж субъектілердің қажеттіліктерін қанағаттандыруға бағытталған қызмет болып табылады, ал бұл ретте мазмұндалған нәтижені қалдырмайтын қызмет. Қолданыстағы заңнамада нормативтік бекітуді талап ететін «қызмет» ұғымының нақты анықтамасы жоқ. Ғылыми жаңалығы ретінде заң әдебиетінде алғаш рет қазіргі нарық жағдайында ақылы қызмет көрсетуге арналған шарттардың ерекшеліктерін арнайы кешенді зерттеу жүзеге асырылды. Бұл ретте зерттеулер талдау схемасы бойынша жүргізіледі: тарих – қызмет көрсету бойынша қатынастардағы ақылы және тегін арақатынасы, шарттың элементтері ретінде шартты жасасу, өзгерту және бұзу болып табылады. Қызмет көрсету саласындағы субъектілердің қоғамдық мінез-құлқын реттеудің құқықтық мәселелерін зерттеуге жүйелік тәсілді қолдану теориялық және әдіснамалық негіз болды. Сонымен қатар логикалық, салыстырмалы-құқықтық, формальды-заңдық, нақты-әлеуметтік және статистикалық әдістер қолданылды.

Әдебиеттер

- Азаматтық құқық: жоғары оқу орындарына арналған оқулық (академиялық курс). Өңделген және толықтырылған 2 басылымы / Жауапты ред.: М.К. Сүлейменов, Ю.Г. Басин. – Алматы, 2003. – Т. 1. – 736 б.
- Аскназий С.И. Очерки хозяйственного права в СССР. – Л., 1926. – 200 с.
- Алексеев С.С. Односторонние сделки в механизме гражданского-правового регулирования // Сборник ученых трудов. Вып. 13. – Свердловск, 1970. – С. 63 – 68.
- Агарков М.М. Обязательство по советскому гражданскому праву. – М., 1940. – 140 с.
- Брагинский М.И., Витрянский В. В. Договорное право. Общие положения. – М.: «Статут», 1997. – 210 с.
- Брагинский М.И. Общее учение о хозяйственных договорах. – Минск, 1967. – 145 с.
- Гражданское право: учебник. Ч. 1. /Под ред. А. П. Сергеева, Ю. К. Толстого. – М., 1998. – 178 с.
- 1995 жылғы 30 тамыздағы Қазақстан Республикасының Конституциясы. <http://adilet.zan.kz>
- Иоффе О.С. Обязательственное право. – М., 1975. – 200 с.
- Красавчиков О.А. Система отдельных видов обязательств // Советская юстиция. 1960, № 5. – С. 42–47.
- Қазақстан Республикасының 1994 жылғы 27 желтоқсандағы Азаматтық кодексі (Жалпы бөлім) <http://adilet.zan.kz>
- Қазақстан Республикасының 1999 жылғы 1 шілдедегі Азаматтық кодексі (Ерекше бөлім): <http://adilet.zan.kz>
- Новицкий И.Б. Обязательства из договоров. Заключение договора. – М.: Право и жизнь, 1924. – 312 с.
- Новицкий И. Б., Лунц Л.А. Общее учение об обязательстве. – М., 1950. – 251 с.
- Советское гражданское право. Учебник: В 2-х т. – М., 1979-1980 / А.М. Белякова, В.К. Бессмертный, А.Г. Быков и др.; Под ред. В.П. Грибанова и С.М. Корнеева. Т. 1. – М., 1980. – 195 с.
- Танчук И.А., Ефимочкин В.П., Абова Т.Е. Хозяйственные обязательства. – М., 1970. – С. 37.

References

- Azamattyq quyq. Textbook for high schools (academic course)./Editor: M.K. Suleimenov, Y.G. Basin. – Алматы, 2003. – 1.Т.-736 s.
- Asknazy S. I. (1926) Ocherki hosiyaistvennogo prava v SSR. L., 1926.-200 s.
- Alekseev S. S. Odnostoronnie sdelki v mehanizme grazhansco-pravovogo regulirovaniya // Sbornik uchenyh trudov. Vyp. 13. Sverdlovsk, 1970. S. 63 – 68.
- Agarkov M. M. (1940) Obyazatelstvo po sovetскому grazhanskomu pravу. – М., 1940.-140s.
- Braginsky M.I., Vitryansky V.V. (1997) Dogovornoe pravo. Oschie polozheniya. – М.: «Statut», 1997.-210s.

- Braginsky M.I. (1967) *Obschee uchenie o hozyaistvennyh dogovorah*. – Minsk, 1967. -145s.
- Qazaqstan Respublicasynyn Konstitucyasy 30 тамыз 1995.- [https:// adilet.zan.kz](https://adilet.zan.kz).
- Qazaqstan Respublicasynyn Azamattyq Kodeks 27 zheltoksan 1994.- (Zhalpy bolim) Almaty [https:// adilet.zan.kz](https://adilet.zan.kz).
- Qazaqstan Respublicasynyn Azamattyq Kodeks 1shilde1999.- (Erekshe bolim) Almaty [https:// adilet.zan.kz](https://adilet.zan.kz).
- Grajdanskoe pravo. Uchebnik. Ch. 1. /Pod red. A. P. Sergeeva U. K. Tolstogo – M.: 1998.-178s.
- Ioffe O. S. (1975) *Obyazatelstvennoe pravo*. – M. – 200 s.
- Krasavhikov O. A. *Sistema otdelnyh vidov obyazatelstv // Sovetskaya ustiziya*. 1960, № 5. С. 42-47.
- Novitsky I., (1924) *Obyazatelstva iz dogovorov. Zakluhenie dogovora..* – M: Pravo i jizn, 1924. -312 с.
- Novitsky I., Lunts L.A. (1950) *Obshee ob obyazatelstve*. – M. – 251 s.
- Sovetskoe grajdanskoe pravo. Uhebnik: v 2-x t. M., 1979-1980 / A.M Belyakova, V. K. Bessmertnyi; A. G. Bykov .; Pod red. V. P. Gribanova C.M-Korneeva. T. 1. – M, 1980.-345s.*
- Tanchuk I. A., Efimochkin V. P., Abova T.E. (1970) *Hozyaistvennye obyazatelstva*. – M., 1970. С. 37.